

Dorin
DOBRA

Modernism contra modernitate - o dilemă a istoriografiei lovinesciene

Abstract

The difference between modernism and modern supposes essential nuances when we are talking about the systemic orientation of an author. For this reason, the attaching of the attribute of modernity to the sociological work of E. Lovinescu, "The History of the Modern Romanian Civilization", by the literary historian Zigu Ornea is more surprising. In our report, we are looking for demonstrating that modernism is Lovinecu's option for his entire sociological work.

Folosirea cu acuratețe a termenilor, mai ales atunci când vorbim de lucrări cu pretenții științifice, reprezintă un aspect esențial ce oferă caracter de științificitate oricărei încercări artistice, literare sau culturale. Cu atât mai mult, când vorbim de E. Lovinescu și lucrarea sa „Istoria Civilizației române moderne”, semantica termenilor este una extrem de importantă, luând în considerare două aspecte: soliditatea cunoștințelor literare ale autorului (a absolvit doctoratul în

litere, în Franța), precum și erudiția literară al lui E. Lovinescu, care i-a conferit titlul (chiar dacă neconfirmat instituțional), de critic literar. Este suficient, pentru a demonstra spiritul erudit al „olimpianului” Lovinescu, să cităm din E. Simion: „Absolventul secției de filologie clasică optează pentru critică, în formula cea mai îndepărtată de preocupările spiritului universitar: devine foiletonist, cronicar literar în stil impresionist. Surpriza nu se oprește aici. Traducătorul lui Tacit și Horațiu creează un concept (modernismul) care, în ce privește literatura clasică, este destul de rezervat.”¹

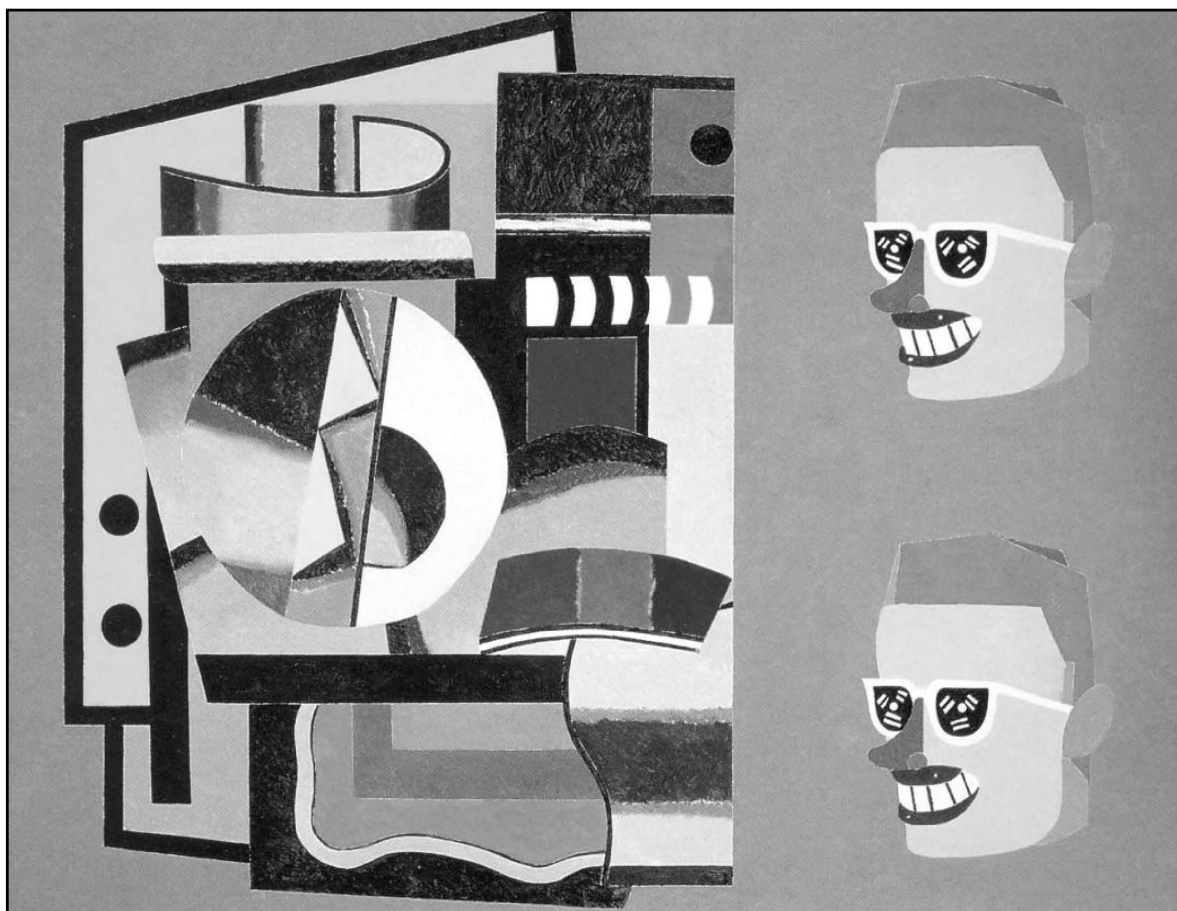
Destule date referitoare la formația criticului E. Lovinescu, așadar, pentru a putea crede că în opera sa, din perechea de termeni „modernism – modernitate” să fi putut rezulta ezitări, neconcordanțe sau, mai mult, utilizări neconforme. Cu toate acestea, apelul la alt critic literar român, Zigu Ornea, ne oferă o perspectivă cel puțin interesantă: „În accepția noastră, modernitatea nu se confruntă cu modernismul, termen impropriu impus și încetățenit de Lovinescu. Nu modernismul exclusivist, care ignora tradiția, ci modernitatea e alteritatea la tradiționalism, pentru că propunea o cale posibilă și necesară a evoluției. Dealtfel, chiar critica literară a lui Lovinescu, ca și sociologia sa culturală, analizate atent, relevă că, în ciuda conceptului cu care a operat, s-a referit nu la moderism, ci la modernitate.”² Am putea constata, astfel, odată cu criticul și istoriograful Zigu Ornea, o folosire neîndeajuns concordantă a celor doi termeni.

O posibilă soluție semantică stă, de fapt, tot în explicațiile istoriografului literar Zigu Ornea. Plecând de la ideea că modernismul e un curent cultural care neagă tradiția și susține principiile de creație noi, subliniind, deci, caracterul negativ al modernismului pe care și Matei Călinescu îl surprinde atunci când precizează că „Pe lângă opoziția generică modernism / tradiționalism, modernismul a ajuns să desemneze tendințele noi, inovatoare, antitraditionale din arte”³, este

1 Eugen Simion, *E. Lovinescu, Scepticul mântuit*, Ed. Cartea Românească, București, 1971, p. 645.

2 Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al III-lea*, Ed. Eminescu, București, 1980, p. 26.

3 Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității*, ediția a II-a, Ed. Polirom, Iași, 2005, p. 343.

evident că observația critică a lui Zigu Ornea ar putea fi sustenabilă, atâta timp cât un astfel de curent „este destul de rezervat” și chiar respinge literatura clasică. Vorbim doar, de „olimpianul” Lovinescu, a cărui erudiție literară am precizat-o încă de la începutul articolului nostru. Dacă a fi modernist înseamnă a respinge istoria literară de până la tine, atunci Zigu Ornea ar putea avea perfectă dreptate, iar Lovinescu să fi susținut modernitatea...

În acest moment, două ar fi soluțiile problemei dezbătute: ori E. Lovinescu s-a referit la modernism ca la modernitate, ceea ce ar însemna o greșală de semantică, ori modernismul e termenul potrivit, iar modernitatea, în accepțiunea lui Zigu Ornea are altă semnificație.

Pornim, mai departe, în încercarea noastră de limpezire semantică, în căutarea semnificației conceptului de „modernitate”, iar

pentru aceasta facem apel la lucrarea lui Mircea Cărtărescu, „Postmodernismul românesc”. În debutul lucrării, prima parte se intitulează „Postmodernism și postmodernitate” și începe cu o precizare esențială demersului nostru: „Așa cum studierea conceptului de modernism, definind o atitudine și o practică artistică apărute la sfârșitul secolului trecut, nu se poate dispensa de discutarea background-ului filozofic, istoric, sociocultural etc. al modernității, noțiune mult mai vastă, dar aflată într-o relație strânsă cu fenomenele artistice și literare respective...”⁴ Intrăm astfel, pe terenul diferențierii semnificațiilor celor doi termeni, iar pentru a le oglindi apelăm la definițiile pe care Adrian Marino le oferă în lucrarea dedicată conceptelor amintite. Pentru autor, „În sensul cel mai larg posibil, noțiunea de modernism se aplică tuturor curentelor și tendințelor inovatoare din istorie (religi-

4 Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 7.

oase, filosofice, artistice, etc.), ansamblului mișcărilor de idei și de creație, care aparțin sau convin epocii recente, altfel spus, „moderne”, în condiții istorice date⁵; pe când pentru a arăta înțelesul modernității afirmă: „înaintând spre actualitatea cea mai imediată, modernitatea tinde să se confunde cu „spiritul zilei”⁶, iar mai la vale precizează: „definiția strict estetică merge spre calitativ și esențial. Motiv determinant ca modernitatea să exprime esența (poetic-literară) a actualității, elementul universal al accidentelor modei, coeficientul etern al particularităților moderne.”⁷ Reies, astfel, cu evidență, diferențierile: modernismul e un curent literar, ce presupune viziune și program, pe când modernitatea e o calitate a modernului, un adjectiv ce confirmă actualitatea unor opere sau preocupări. Tot în acest punct vom constata că și Zigu Ornea respectă diseminările semantice dintre modernism

și modernitate. “Conceptul de modernitate e o altă expresie pentru înnoire sau pentru evoluție echilibrată”⁸, afirmă criticul, punându-l în contrapondere a celui de modernism, care ar fi “exclusivist, care ignoră tradiția”. Iar pentru Zigu Ornea, modernitatea e calea de urmat, ruta comportamentală profitabilă și, deci, potrivită, în dauna tendinței moderniste, nu atât de înnoire, ci, mai mult, de excludere a tradiției!

Și atunci, de ce totuși imputarea: “modernismul, termen impropriu impus și încetățenit de Lovinescu”? Răspunsul stă, de fapt, atât în întreaga operă lovinesciană (care a susținut modernismul și nu modernitatea, atâta timp cât primul era curentul cultural și, deci, literar), cât mai ales în opera sociologică a lui Lovinescu, „Istoria civilizației române moderne”.

Revenind la semnificațiile conceptelor, facem ultimele precizări: modernismul, atât din punctul de vedere al filologilor, cât și al autorilor citați, e acel curent cultural ce aduce viziuni noi, mai ales în cultură, dar și, e adevărat, o respingere a tradiției. În același timp, modernitatea, ca „altă expresie pentru înnoire sau pentru evoluție echilibrată” (Z. Ornea), e, mai repede, un mănunchi de comportamente, un „background” sociocultural al modernismului, o atitudine de deschidere către ceea ce e contemporan, fără însă a avea caracteristica de a fi „în ce privește literatura clasică, destul de rezervat” (E. Simion). Rămâne atunci întrebarea: modernism sau modernitate, în privința lui Lovinescu? Întoarcerea cu spatele spre trecut, negarea tradițiilor și trimiterea acestora în muzeul istoriei, în sens modernist, sau atitudine echilibrată față de clasici și simplă deschidere spre evoluție echilibrată, în sensul modernității?

Tranșarea dilemei modernism sau modernitate se face, am mai spus-o, prin recursul la lucrarea lui E. Lovinescu, „Istoria civilizației române moderne”, iar în acest caz două premise sunt edificatoare. În primul rând trebuie menționat caracterul revo-

5 Adrian Marino, *Modern, modernism, modernitate*, Editura pentru literatură universală, București, 1969, p. 101

6 *Idem*, p. 116

7 *Idem*, p. 117

8 Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 26

luționar al evoluției civilizației române din secolul al XIX-lea, caracter pe care Lovinescu îl evidențiază de-a lungul întregii sale lucrări. „Reprezentând un contact integral cu Apusul, sub îndoitul aspect al culturii și economiei, abia veacul XIX înseamnă descătușarea deplină a poporului român din robia influențelor răsăritene;...; el a determinat o *revoluție* privită de unii istorici tradiționaliști ca o soluție de continuitate, dar pe care noi o considerăm, dimpotrivă, ca realizarea definitivă a tuturor influențelor parțiale ale celor patru veacuri de istorie națională. Nu numai intensă, ci și complexă, ea reprezintă o *revoluție culturală*, națională și socială”⁹, afirmă criticul, iar mai jos, în sprijinul aceleiași idei, „Ca și la alte popoare civilizate (și am studiat cazul Rusiei și al Japoniei), civilizația noastră nu se putea forma decât *revoluționar*, adică brusc, prin importăție integrală și fără refacerea treptelor de evoluție ale civilizației popoarelor dezvoltate pe cale de creștere economică.”¹⁰ Mai trebuie doar să precizăm semnificația termenului de revoluție, anume „schimbare socială care modifică aspecte de bază ale unei societăți sau ale unui sistem social”¹¹, pentru a vedea orientarea totală a lui Lovinescu tocmai împotriva tradițiilor, în acest caz, a sistemului social român de până în secolul al XIX-lea.

Al doilea aspect esențial al dialecticii lovinesciene, pe lângă revoluționarismul prefacerilor române ale secolului al XIX-lea, este tocmai critica profundă a sistemului social, politic și economic al acelei perioade. În acest sens, criticul întreabă: „Civilizația engleză are însă o structură tradiționalistă, pe care civilizația română n-o poate avea. Unde-i, în adevăr, momentul din istoria sa, ce-ar putea fi privit ca principiu configurator?”¹², iar, mai departe, cu un aer ironic: „Așteptăm deci de la toți cunoscătorii trecutului nostru, să ne dea un adevărat corpus al vechii culturi românești, îmbrățișate sub

toate formele. ... Numai după un astfel de inventar s-ar putea ști dacă organizarea societății actuale ar fi putut fi înălțată pe temeliiile trecutului și de ar fi fost posibilă o civilizație română ieșită dintr-un simplu proces de evoluție.”¹³

În consecință, pe linia gândirii lovinesciene constatăm lipsa unei culturi solide românești de până în secolul al XIX-lea, ceea ce face imposibilă soluția tradiționalistă și deci evoluția Țărilor Române pe cale organică. În aceste condiții, doar ruta revoluționară e cea posibilă, de întoarcere cu spatele la trecutul inconsistent al poporului român și, deci, modernismul ca soluție culturală, și nu modernitatea. Ne pare evidentă opțiunea lovinesciană, adeptă a revoluționarismului ce exclude tradiția și propune forme sociale, economice, politice și chiar culturale noi. Dreptatea este, așadar, de partea lui Lovinescu, și nu a lui Zigu Ornea. Modernismul, ca soluție radicală, e ruta lovinesciană, în sensul modificării tuturor opțiunilor. În ceea ce privește modernitatea, ca fundament al acestei opțiuni, recurgem tot la Adrian Marino pentru a oglindi relația lui E. Lovinescu cu ea: „Gândim totdeauna modernitatea în funcție de anumite inerții, obstacole, adversități. Față de toate acestea, modernitatea ia „poziție”, se delimitează, propune ceva nou, un pas înainte. Ea include dinamism și efervescență latentă, deci un „angajament” moral și literar.”¹⁴ Ipoteza ne pare elocventă, dacă ar fi să ne gândim doar la „efervescența” articolelor din polemicele pe care „olimpianul” Lovinescu le-a susținut sau la „angajamentul moral și literar” pe care criticul l-a construit și respectat prin Cenaclul „Sburătorul”. E astfel demonstrat că un filolog erudit, cu grijă minuțioasă pentru scris și limbă ca Lovinescu, nu a impus în mod eronat modernismul ca și concept; modernismul fiind chiar opțiunea sociologică lovinesciană, nu modernitatea.

9 Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Ed. Minerva, București, 1997, p. 26

10 *Idem*, p. 353

11 Allan G. Johnson, *Dicționarul Blackwell de Sociologie*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 291

12 E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 53

13 *Idem*, p. 336

14 Adrian Marino, *Modern, modernism, modernitate*, Editura pentru literatură universală, București, 1969, p. 118